

УДК 130.2:2-1(977)

Бричка Анна Володимирівна

аспірантка кафедри культурології та інформаційних комунікацій

Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Бричка Анна Владимировна

аспирантка кафедры культурологии и информационных коммуникаций

Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Brychka Anna

Postgraduate of the Culturology and Information Communications

The National Academy of Culture and Arts Management

**ПОНЯТТЯ «ІСИХАСТСЬКИЙ ДОСВІД» ТА «ПРАВОСЛАВНИЙ
ГУМАНІЗМ» У ПРАЦЯХ ПАЇСІЯ ВЕЛИЧКОВСЬКОГО
ПОНЯТИЕ «ИСИХАСТСКИЙ ОПЫТ» И «ПРАВОСЛАВНЫЙ
ГУМАНИЗМ» В РАБОТАХ ПАИСИЯ ВЕЛИЧКОВСКОГО
THE CONCEPT OF «ASCETIC EXPERIENCE» AND «ORTHODOX
HUMANISM» IN THE WORKS OF PAISIUS VELICHKOVSKY**

Анотація. Мета роботи полягає у дослідженні впливу традиції ісихазма на вчення Паїсія Величковського. Паїсій доводить, що чернече співіснування, як школа справжнього послуху, стає місцем ісихастської практики, без якої сам послух виявляється неправильно витлумаченим. Основний принцип оновлення чернечого життя, який використовує Паїсій Величковський, полягає в тому, щоб пов'язати ісихастську діяльність із духовним розумінням. Завдяки його діяльності щодо виправлення і перекладу патристичних текстів енергійно відновлюється вивчення творінь святих отців Православної Церкви, чернецтво стає захоплюючим ідеалом. Працюючи у напрямі православного гуманізму, використовувачи власний

ісихастський досвід Паїсії Величковський внес неоціненний вклад у відродження Церкви, повернувши до святоотецьких традицій духовного життя і здобуття Святого Духа.

Ключові слова: православ'я, чернецтво, ісихазм, Ісусова молитва, Паїсії Величковський.

Аннотація. Цель работы заключается в исследовании влияния традиции исихазма на учение Паисия Величковского. Паисий доказывает, что монашеское сосуществование, как школа настоящего послушания, становится местом исихастской практики, без которой само послушание оказывается неправильно истолкованным. Основным принцип обновления монашеской жизни, который использует Паисий Величковский, заключается в том, чтобы связать исихастскую деятельность с духовным пониманием. Благодаря его деятельности по исправлению и переводам патристических текстов энергично восстанавливается изучение творений святых отцов Православной Церкви, монашество становится захватывающим идеалом. Работая в направлении православного гуманизма, используя собственный исихастский опыт, Паисий Величковский внес неоценимый вклад в возрождение Церкви, вернувшись к святоотеческим традициям духовной жизни и стяжания Святого Духа.

Ключевые слова: православие, монашество, исихазм, Иисусова молитва, Паисий Величковский.

Summary. The purpose of the work is to study the influence of the tradition of hesychasm on the doctrine of Paisius Velichkovsky. Paisius argues that monastic coexistence, as a school of true obedience, becomes a place of hesychastic practice, without which obedience itself turns out to be misinterpreted. The basic principle of renewal of monastic life, which uses Paisius Velichkovsky, is to link hesychast activity with spiritual understanding. Thanks to his efforts work on correction and translation of patristic texts, the

study of the works of the Holy fathers of the Orthodox Church is energetically restored, and monasticism becomes an exciting ideal. Working in the direction of Orthodox humanism, using his own hesychast experience Paisius Velichkovsky made an invaluable contribution to the revival of the Church, returning to the patristic traditions of spiritual life and the obtaining of the Holy spirit.

Key words: *orthodoxy, monasticism, hesychasm, Jesus prayer, Paisius Velichkovsky.*

Вступ. Дослідники традиції ісихазму зазначають, що в першому тисячолітті свого існування (IV – XIV ст.) ісихастський шлях був тісно пов'язаний з духовною практикою, передаючись від наставника до учня, по лініях духовного синівства. Та, починаючи з XIV століття, ісихазм приймає розвинені інтелектуальні форми, що стає нововведенням у богослов'ї, та вливається в русло життя Церкви, готуючись до нового випробування – своєї присутності в світі у тому вигляді, який адекватний тогочасному суспільству. Єгипетська пустеля, Синай, Афон, Нямецький монастир (завдяки прп. Паїсію Величковському) стають великими центрами або точками поєднання цієї традиції [1].

Зокрема, Паїсій Величковський доводить, що чернече співіснування, яке являє собою школу справжнього послуху, стає місцем ісихастської практики, без якої сам послух виявляється неправильно витлумаченим. Основний принцип оновлення чернечого життя, який використовує старець Паїсій Величковський, полягає в тому, щоб пов'язати ісихастську діяльність із духовним розумінням. Паїсій «явив, що є чернецтво, що є таїнство послуху, яку велику користь приносить воно новоначальному, ведучи його вперед шляхом духовного розуміння, що є діяльне життя і споглядання ...» [2]. Паїсій Величковський передав своїм учням ключ до внутрішнього розуміння цієї практики, до якої він закликав їх.

Результати дослідження. Існують дві практики, керуючись якими, старець приводить своїх духовних дітей до серцевого діяння: перша – щоденне сповідання помислів, друга – Ісусова молитва. Практиці Ісусової молитви присвячений параграф шостого правила, що діяв у монастирі в Драгомирні: «У келіях браття, за переказами св. отців, повинні перебувати зі страхом Божим, віддаючи перевагу «розумній молитві» перед будь-якою іншою аскетичною вправою, бо з УМОМЪ в Серці божественна Любов, джерело всякої чесноти, досягає досконалості, як вчать про це богоносні Отці, такі як Іоанн Златоуст, Калліст, патріарх Константинопольський, Симеон, митрополит Солунський, Діадох Фотікійський, Ісихій Єрусалимський, Ніл Синайський, Іоанн Лествичник, Максим Сповідник, Петро Дамаскін, Симеон Новий Богослов, Григорій Синаїт. Всі ці та інші богоносні отці вчать такій духовній практиці, тобто практиці розумної молитви» [3, с. 46].

Необхідно підкреслити те, що сповідання помислів та Ісусова молитва даються в якості знарядь духовної боротьби, яка ведеться заради виконання Христових заповідей. По суті, Паїсій Величковський відтворює тут вчення свого наставника, старця Василя Поляномерульського. У нього ж він запозичує уявлення про різницю між діяльним щаблем молитви, на якому невпинно закликається Ім'я Ісусове, що є доступним кожному, починаючи з найперших кроків духовного життя, та стадією споглядальною, на якій моляться в серці, серцем і від серця, та ця стадія доступна лише тим, хто здатен досягти досконалості за волею Божою [4]. Пункт, в якому Паїсій відступає від свого вчителя – це «техніка», яка в традиції часто супроводжує навчання Ісусовій молитві. Василій нехтує нею, віддаючи перевагу власній інтуїції – молитися, збираючи увагу «над серцем» (порада, що стала особливо популярною в румунській традиції) [5, с. 85]. Тоді як Паїсій приймає традиційну техніку, хоча проголошує себе її учителем та не надає їй великого значення.

У своїй Апології прп. Паїсій переказує в скороченні історію ісихазму і роз'яснює православне розуміння «я обоження» [6]. Цей переказ має продовження в житті та думках святих і богословів, його можна знайти й у сучасному православ'ї. У другій половині XVIII століття та на рубежі другого і третього тисячоліття християнства традиція ісихазму, що знову відкривається в писаннях Святих Отців, стає джерелом відродження Церкви в атмосфері плутанини релігій і світоглядів, що претендують на християнську спадщину.

Паїсій Величковський, настоятель Нямецького та інших монастирів в Молдавії і засновник Російського Іллінського скита на Афоні у XVIII столітті виступав на захист традиції «священного мовчання» [7]. З його ім'ям пов'язана вся історія російського старецтва, особливо знаменитої Оптиної пустелі [8, с. 299]. Паїсій прагнув воскресити і повернути православ'ю витиснену в XVI столітті, як з православного богослов'я, так і з чернечої практики, високодуховну традицію ісихазму, до якої він долучився на Афоні.

Посилаючись на авторитет святих отців, Паїсій присвячує свою працю «Сувій» опису можливостей практики розумного діяння. Разом з тим він прагне захистити від тих помилок, які може зробити чернець, що використовує ці прийоми без послуху, без читання книг ісихастів, без порад старців. Паїсій веде мову про «найпотаємнішу, безмовну молитву, що возноситься з глибини серця», яка відбувається «не діями тіла, і не криком голосу, а «з жалем думок і внутрішніми сльозами, з душевною хворобою і затвором мисленних дверей» [9]. Продовжуючи тему подолання гріховної плоті, яка була головною в творіннях Кирила Туровського і Ніла Сорського, Паїсій звертається до улюбленого ісихастами образу серця. «Роздери, як повелів Пророк, серце твоє, а не ризи. З глибини приклич Бога ... із серця притягни глас: зроби молитву твою таїнством» [10, с. 467].

Узагальнюючи писання святих отців і давньоруських послідовників «внутрішнього діяння» Паїсій розгортає начинену глибоким богословським та філософсько-психологічним змістом картину двох видів молитви і її ступенів [11]. Все, що говориться про псалмоспів, його необхідність особливо для ченців-початківців, відноситься до того виду молитви, який належить «діянню», а не «баченню», що являє собою вищу стадію молитовного стану. Також Паїсій Величковський називає вісім видінь-ступенів, що входять до заключної фази розумної молитви:

- ступінь перший: бачення Бога безвидного, безпочаткового і нествореного, причину всього, єдиної Трійці і Пресущественного Божества;
- ступінь другий: чина і влаштування розумних сил;
- ступінь третій: улаштування чуттєвих тварин;
- ступінь четвертий: поблажливості Слова;
- ступінь п'ятий: загального воскресіння;
- ступінь шостий: другого страшного пришествя Христового;
- ступінь сьомий: вічних мук;
- ступінь восьмий: Царства Небесного, що не має кінця [10].

Ступені стають «баченням і жахом молитви» [12], на яких відсікаються не тільки плач, а й сама молитва, у чому розкривається поняття синергії як співпраці з Богом і злиття з ним, досягнення вершини Небесної Лествиці. Всі інші категорії чернечого життя – лагідність, смиренність, терпіння, послух, пост, сльози, церковне і келійне правило, саме «розумне і таємне вправління в молитві» [13], весь чернечий подвиг, мистецтво внутрішнього життя, що досягається через хворобливе «знесилення» тілесної слабкості – все це становить приналежність молитви-дії, об'єктивно необхідного підготовчого етапу молитви-зору, яка розкриває незбагненні для людського розуму божественні таємниці. Сходинок бачення постають

перед ченцем у міру очищення його духу і даються за його суб'єктивною мірою та індивідуальним можливостям.

Паїсій підкреслює, що по своїй волі, «самовладно», без світла благодаті в «зорову молитву» [14] увійти не можна. Одне тільки власне прагнення до сходження в споглядання здатне породити лише «мріяння», натхненні «мрійливим духом», а не бачення божественної істини, якого можливо досягти лише «зазнаючи молитвами і моліннями день і ніч в світлиці безмовного проживання» [13].

Подібно до ісихастів Середньовічної Русі, Паїсій був наділений даром художнього слова. Його власна мова і ті образи і вирази, які він відбирає зі святоотцівської літератури для доказу рятівної сили розумної молитви, являють собою високохудожні зразки, що належать до того стилю вишуканого «словесного вітійства» [1], який становив особливість творінь ісихастів. Яскраві приклади поетичного мовлення, за традицією, відносяться до Богоматері, образ якої він порівнює зі «світлою хмарою живої, воістину, води», «зорею уявного дня і вогнеобразною Колісницею Слова» [5, с. 86]. Паїсію близькі інтелектуальні писання Ніла Сорського, що пояснює слова «робити і зберігати», сказані Нілом Синаїтом про молитовний плід, даний першій людині в раю. На думку Ніла Сорського, райська справа – це молитва, а збереження – утримання свого розуму від злих помислів [3, с. 47].

Звертаючись до поняття «православний гуманізм» слід зазначити, що справжній культурі в будь-яку епоху належить бути гуманістичною. Вона покликана наставляти, несучи в собі ті зачатки, які необхідні для багатостороннього розвитку людини на її шляху до досконалості [6, с. 187]. В свою чергу основоположник руху духовного оновлення – паїсіанства, – прп. Паїсій Величковський зробив цінний внесок в ісихастську літературу, що сприяло підвищенню культурного рівня людей.

Ієромонах Леонід (Поляков) відзначав: «Старець Паїсій не був церковним письменником у повному розумінні цього слова. Він був практичним діячем, творцем різнонаціонального чернечого братства і школи переписувачів і перекладачів святоотецької літератури» [15, с. 57]. Літературна діяльність старця Паїсія визначалася самими умовами життя: на самому початку свого духовного шляху, будучи молодим ченцем, він не знайшов в монастирях ні духівників, ні відповідної літератури. Таким чином, преподобний Паїсій багато боровся за те, щоб кожен ігумен, настоятель і духівник добре знав Святе Письмо і творіння святих отців, тому що це знання являє собою дороговказ на шляху порятунку [1].

Ієром. Леонід (Поляков), аналізуючи літературну спадщину прп. Паїсія, зазначає, що його праці містили наступне: листування з різними особами з питань чернечого життя в цілому і щодо його громади зокрема; повчання, написані з різних приводів; відповіді на проблеми, що виникали у братстві; офіційні звіти до духовної влади; його автобіографію, в якій старець хотів викласти історію формування своєї громади [16, с. 307]. Російський професор А. І. Яцимірський у першій категорії перераховує 44 рукописи старця Паїсія, переписані його учнями, які згодом поширилися у всьому православному світі. Із праць Паїсія Величковського в другій та третій категоріях, яких в цілому налічується 28, слід особливо відзначити його творіння «Про розумну молитву», яке складається зі вступу і шести розділів [17, с. 19]. Його використовували російські подвижники-аскети свт. Ігнатій (Брянчанінов) і свт. Феофан Затворник.

Висновки.

1. З вищевикладеного слід констатувати, що джерелом натхнення для духовної діяльності старця Паїсія слугували ісихастський досвід та православний гуманізм, що полягає у любові до Бога і Його Царства, любові до Церкви і ближніх.

2. Завдяки його діяльності щодо виправлення і перекладу патристичних текстів енергійно відновлюється вивчення творінь святих отців, чернецтво стає захоплюючим ідеалом,
3. Паїсій Величковський у своїх творах наполягає, що найважливішими положеннями православного віровчення є вчення про мету життя людини і засоби досягнення її, що покаєння – необхідна умова порятунку людини, що тільки Православна віра і Церква приводять людину до спасіння і до обоження, а у справі порятунку необхідно керуватися святоотецьким переказом Церкви: читання діяльних творів святих отців необхідно для досягнення порятунку і християнської досконалості.
4. Продовжуючи думку отців Православної Церкви у напрямі православного гуманізму, використовуючи власний ісихастський досвід преподобний Паїсій Величковський вніс неоціненний вклад у відродження Церкви не пристосуванням її до духу часу, а поверненням до святоотецьких шляхів духовного життя і здобуття Святого Духа.

Література

1. Мелинти М. Гуманистические идеи и исихастские взгляды в трудах прп. Паисия Величковского. URL: <http://paolina.livejournal.com/163792.html>.
2. Традиция исихазма в XVIII веке. Паисий Величковский. URL: http://studopedia.su/18_147447_traditsiya-isihazma-v-XVIII-veke-paisiy-velichkovskiy.html
3. Майкова М. С. Нил Сорский и Паисий Величковский. Сб. статей, посвященных С. Ф. Платонову. СПб., 2000. 45-49.
4. Куффель И. Апология «Умной молитвы» как выявление существенной идеи православной сотериологии. URL: <http://virlica.org.ua/pvelich.php>.

5. Прп. Паисий Величковский. Полемические произведения, поучения, письма. М.: 2007. 85-86.
6. Бычков С. С. Жизнеописание и подвиг преподобного Паисия Величковского. Жизнеописания достопамятных людей земли Русской X — XX вв. М., 1992. 334.
7. Карпов А. Ю. Преподобный Паисий Величковский. URL: <http://www.portal-slovo.ru/history/35223.php>.
8. Леонид (Поляков). Иером. Схиархимандрит Паисий Величковский. Письмо к старцу Феодосию. М., 1956. Кн. 3: 299-310.
9. Адарченко Д. В. Значение молитвы в жизни монастыря по трудам прп. Паисия (Величковского). Доклад в рамках Регионального этапа XXIV Международных Рождественских образовательных чтений, направление «Древние монашеские традиции в условиях современности» (Екатеринбургская митрополия, монастырь Святых Царственных страстотерпцев в урочище Ганина Яма, 5 ноября 2015 года). URL: <http://monasterium.ru/publikatsii/doklady-2/xxiv-mezhdunarodnye-rozhdestvenskie-obrazovatelnye-chteniya-regionalnyy-etap/znachenie-molitvy-v-zhizni-monastyrya-po-trudam-prp-paisiya-velichkovskogo/>
10. Величковский П. Золоті імена України. Меморіальний альманах у 2-х т. К, 2002. Т. 1: 896.
11. Об умной и внутренней молитве: Сочинение блаженного старца схимонаха и архимандрита Паисия Величковского настоятеля Нямецкого и других монастырей в Молдавии и основателя Русского Ильинского скита на Афоне. URL: http://azbyka.ru/otechnik/Paisij_Velichkovskij/molitva/1
12. Куффель И. Апология «Умной молитвы» как выявление существенной идеи православной сотериологии. URL: <http://virlica.org.ua/pvelich.php>.

13. Молдавский старец Паисий Величковский. URL: http://azbyka.ru/otechnik/Paisij_Velichkovskij/moldavskij-starets-paisij-velichkovskij/
14. Об умной и внутренней молитве: Сочинение блаженного старца схимонаха и архимандрита Паисия Величковского настоятеля Нямецкого и других монастырей в Молдавии и основателя Русского Ильинского скита на Афоне. URL: http://azbyka.ru/otechnik/Paisij_Velichkovskij/molitva/1.
15. Зеньковский В. В. История русской философии. М, 2001. 880.
16. Поляков Л. Литературное наследство Паисия Величковского. Журнал Московской Патриархии, 1987. 4: 57.
17. Гуров А. Ю. Оптинские и глиньские старцы как продолжатели духовного делания преподобного Паисия (Величковского): дисс. на соискание ученой степени канд. богословия. Религиоведение и мифология. Жировичи, 2013. 193.